

Forskellige Meddelelser.

Augustenborgernes og Glücksborgernes arkiver.

De hertugslægter, der stammer ned fra hertug Hans den yngre, er på mange måder kommet til at spille en afgørende rolle i Danmarks historie. Da den danske kongeslægts hovedlinie uddøde i 1863, var det en af hertug Hans' efterkommere, der besteg den danske kongetrone, og da spørgsmålet om magt og ret i hertugdømmet Sønderjylland igen som så mange gange før blev brændende, var det efterkommere efter hertugen, som blev Danmarks bitreste fjender, og som kom til at spille en afgørende rolle i den kamp, der førte til, at Slesvig blev løsrevet fra Danmark. Augustenborgernes stilling var så meget mærkeligere, som mange af denne slægts mænd tidligere havde tjent den danske konge på bedste måde, og slægtsbåndet mellem de to grene af familien påny var blevet knyttet, da hertug Frederik Christian ægtede Frederik 6.s søster Louise Augusta og prins Christian Frederik giftede sig med Christian Augusts søster Caroline Amalie.

I betragtning af den rolle, som Augustenborgerne og Glücksborgerne eller Beckerne har spillet i Danmarks nyere historie, er det klart, at der i deres arkiver må kunne forventes at være et kildemateriale, som er af den største betydning for dansk historieforskning. Hidtil har det i almindelighed ikke været muligt at benytte disse to arkiver¹, men da de nu er blevet gjort tilgængelige for forskningen, vil der være grund til at gøre opmærksom herpå og samtidig fortælle lidt om deres historie og indhold.

Det vigtigste af arkiverne er så afgjort det *augustenborgske*, som nu findes forskellige steder. Selve husarkivet, slægtens og de enkelte hertugers mere private breve og optegnelser, det såkaldte *Primkenau-arkiv*, er anbragt i Landesbibliothek i Kiel. Da Chri-

¹) En del af materialet fra Primkenau-arkivet er publiceret eller benyttet af Hans Schultz i hans bøger om hertug Frederik Christian og af Gebauer i værkerne om Christian August og hertug Frederik (8). C. F. Wegener har udnyttet arkivet, mens det var i København.

stian August i 1848 måtte forlade Augustenborg, forblev største- delen af arkivet dér. En jernkiste, der indeholdt købe- og ægte- skabsbreve samt testamenter, blev dog sammen med en kuffert overgivet til en hertugelig forpagter på Kegnæs, der gravede dem ned i sin mælkekælder. 1868/69 blev de ført tilbage til Gråsten, medtaget men ikke odelagt af fugt. Alle de andre akter blev be- slaglagt og ført til København, men tilbageleveret 1853 og 1864. Enkelte sager blev dog tilbageholdt og findes nu i Kongehusets Ar- kiv i Rigsarkivet. Augustenborger-Arkivet førte derefter en noget omskiftelig tilværelse, men 1870 blev det anbragt på godset Prim- kenau i Schlesien, som Christian August havde købt i 1853, og som blev ved med at være slægtens hovedsæde, også efter gen- erhvervelsen af Gråsten i 1865. I årene 1888—89 blev arkivet ordnet og registreret af dr. H. Ermisch, som dengang var arkiv- råd i Dresden, men tidligere havde været arkivar i Breslau. I 1925 blev der med hertug Alberts tilladelse trykt en summarisk forteg- nelse over arkivet, udarbejdet af statsarkivråd Erich Gräber i Breslau på grundlag af Ermisch' registratur¹. I oversigten speci- ficeres brevskrivernes navne, og da der desuden findes et udførligt register hertil, er det let at fastslå, om der findes breve fra en be- stemt person, mens fortegnelsen over de rent saglige afdelinger er meget summarisk.

I betragtning af arkivets store betydning for den slesvig-hol- stenske forskning er det klart, at man i historiske kredse måtte ønske, at arkivet kunne blive overført til Slesvig-Holsten og blive gjort almindelig tilgængelig for forskningen. Dr. Ludwig Ahlmann førte forhandlinger med hertug Ernst Günther derom, men inden der blev truffet nogen endelig bestemmelse, døde hertugen i 1921. Den succederende hertug, hans fætter Albert, havde ingen særlig interesse for Slesvig-Holsten, og det var i begyndelsen umuligt at vinde ham for tanken om at føre arkivet tilbage til hertugdøm- merne. Ved arkivaren dr. Boysens utrættelige arbejde lykkedes det tilsidst at overtale hertug Albert til at testamentere arki- vet til det slesvig-holstenske Landesbibliothek i Kiel, dog på den betingelse, at det først måtte gøres offentlig tilgængeligt 20 år efter hertugens død, og at det skulle forblive en samlet enhed. Når det blev biblioteket og ikke det preussiske statsarkiv i Kiel, der fik arkivet, skyldes det formodentlig, at Ernst Günther havde næret afsky for »die preussischen Behörden«. Hertug Albert døde 27. april 1931, og med ham uddøde denne gren af den gamle her-

¹) Das Herzoglich Schleswig-holsteinische Hausarchiv zu Primkenau in Schlesien (Die Inventare der Nichtstaatlichen Archive Schlesiens Kreis Sprottau. Codex Diplomaticus Silesiæ XXXI (1925), 105—43.

tugslægt. Det viste sig, at testamentet af formelle grunde ikke var retsgyldigt, men den tyske kronprins, som overtog Primkenau efter prins Albert, gav alligevel sin tilladelse til, at dets bestemmelser blev udført, og allerede i 1931 overførtes arkivet til Landesbibliothek¹, hvor det nu fra 1. april 1951 er gjort tilgængeligt for historikerne², dog med den indskrænkning, at direktøren for biblioteket skal give sin tilladelse til benyttelsen. Efter hvad der fra Landesbibliotheks side er oplyst overfor mig, kan man regne med, at de eneste indskrænkninger med hensyn til arkivets tilgængelighed udelukkende skyldes rent praktiske forhold i forbindelse med de vanskelige opbevaringsforhold, og danske forskere vil få adgang til arkivet på lige fod med tyske.

Af den trykte fortegnelse fremgår det, at arkivet i det store og hele er delt efter de regerende hertuger. Det synes kun at indeholde få ældre akter fra tiden før Frederik Christian II (1765—1814). Fra hans tid er der bevaret en meget omfattende korrespondance. Mange af korrespondenterne er danske, og en del tilhører universitetskredse. Af politiske akter er der forholdsvis få (bl. a. om det svenske tronfølgervalg). I Christian Augusts arkiv findes foruden en omfattende korrespondance en række politiske akter og krigsarkivet 1848—51 samt vigtige dele af den provisoriske regerings og statholderskabets arkiv 1848—51. I hertug Frederik (8).s arkiv findes foruden korrespondance og politiske papirer den slesvig-holstenske landsregerings arkiv 1863—66. Af Ernst Günthers arkiv er kun en lille smule omtalt i fortegnelsen.

Da Ermisch ordnede arkivet, udskød han en del akter, som efter hans skøn var af ringere betydning. De er senere ad omveje kommet til det preussiske statsarkiv, nu *Landesarchiv på Gottorp slot*, efter at genraldirektøren for de preussiske statsarkiver havde købt dem i 1932. Det drejer sig om forskellige sager vedr. hofforvaltningen og stuttoriet, væsentligst fra 1800-årene. Desuden omfatter samlingen en række »Statuta und acta publica«, beretninger til hertugen fra embedsmænd, skrivelser til hofråd Andersen, hofskriver Hattesen og hofråd Bahrt. Under krigen lå akterne i statsarkivets kælder, og da bygningen var blevet ramt af bomber, blev de stærkt medtaget af fugt, nogle blev totalt ødelagt.

¹) Landesbibliothek, der fandtes på slottet i Kiel, blev på et ret tidligt tidspunkt ramt af en bombe, men arkivet tog heldigvis ingen skade og kom også gennem resten af krigen uden tab.

²) Se Schleswig-Holstein, 1951, 75 f. og indledningen til den trykte fortegnelse. Jfr. Zeitschr. der Gesellsch. f. schleswig-holst. Geschichte, LIV, 1924, 491—93 og smst. LXXVI, 201—6, hvor Landesbibliotheks direktør, Olav Klose, har givet en redegørelse for forhandlingerne om arkivets aflevering.

Det var langt fra hele det augustenburgske arkiv, der i sin tid blev overført til Primkenau, idet næsten alle sager vedrørende administration og selve godsets arkiv forblev på godserne. En del af dem kom senere til statsarkivet, hvorfra de ved arkivudvekslingen i 1936 blev afleveret til *Landsarkivet i Åbenrå*. Resten kom til landsarkivet fra Gråsten slot og sammen med Sønderborg amtsarkiv. Dette arkiv, som er meget lidt udnyttet, indeholder enkelte sager, som man ville have ventet at finde i Primkenau-arkivet. Iøvrigt findes der i administrationsakterne mange bidrag til forståelse af hertugernes historie, landbrugsakterne kaster således lys over Frederik Christians hårdhed overfor de livegne fæstebønder¹, mens en del akter belyser Christian Augusts forhold til sprogsagen. Summarisk fortegnelse over dette arkiv i Frode Gribsvad og Johan Hvidtfeldt: *Landsarkivet for de sønderjydske Landsdele* (Vejl. Arkivreg. VI, 1944, 159—161).

Det kan også nævnes, at der på *Gisselfeld* findes en del breve fra Frederik Christian og Christian August, hertuginde Louise Augusta og prins Frederik af Nør. Christian August var jo gift med Louise Danneskiold-Samsøe².

Den ældre *glücksborgske* linie uddøde i 1779. Dens arkiv blev i 1786 ført til København og indlemmet i Geheimearkivet. En del af arkivet afleveredes til Preussen i 1874, men ved den dansk-tyske arkivudveksling i 1936 fik Danmark arkivet tilbage med undtagelse af enkelte lokalakter fra Angel, der nu er i Landesarchiv på Gottorp (afdeling 21). I 1825 fik Friedrich Wilhelm Paul Leopold, prins af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck, overdraget slottet Glücksborg med titel af hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg. Han blev stamfader til den yngre glücksborgske linie, der i 1863 med hans søn Christian 9 besteg den danske trone. Denne linies arkiv findes på Glücksborg slot i et stort skab, der er anbragt i et lille værelse ved siden af kirken. Slottet er nu under opsyn af prins Friedrich Ferdinand, en fætter til hertug Friedrich. Professor Aage Friis aflagde kort før sin død et besøg på slottet, først og fremmest for at få klarhed over, om prins Hans' erindringer fra 1863 fandtes der. Hans undersøgelser var meget kortvarige, og i november 1950 besøgte jeg derfor Glücksborg efter anmodning af Videnskabernes Selskabs arkivkommission og med hertug Friedrichs og prins Friedrich Ferdinands tilladelse. Det viste sig, at der forelå en ældre registratur over arkivet, udarbejdet af prins Hans i 1875. Denne fortegnelse blev nu fort videre af prinsen, idet

¹) Se Johan Hvidtfeldt i *Sdj. Månedsskrift*, 1950, 15—28.

²) Kommissionen til Undersøgelse af de i dansk Privateje bevarede Kilder til dansk Historie. Beretning 1931, 2. Fortegnelse over Gisselfeld-arkivet i Rigsarkivet.

alle de foreliggende akter blev registreret med undtagelse af nogle arkivalier vedr. slottets økonomi og en del korrespondancesager fra 1800-årene, bl. a. nogle breve fra det danske kongehus og fra landgreve Carl af Hessen. En afskrift af denne registratur findes nu i Rigsarkivet. Prins Friedrich Ferdinand er meget historisk interesseret, en arv fra hans fader prins Albert, der har skrevet et større værk om slægtens historie. Han udtalte, at arkivet ville være tilgængeligt for den videnskabelige forskning.

Arkivet går i det væsentlige tilbage til slutningen af 1700-årene, altså lidt før den senere hertug Wilhelm i 1804 trådte i dansk militærtjeneste, og hans fader Friedrich Carl Ludvig i det følgende år flyttede til det danske monarki. En stor del af arkivet omfatter hertugslægtens familiekorrespondance eller brevveksling med andre fyrstehuse, bl. a. med prins Christian Frederik, den senere Christian 8. Materialet er særlig værdifuldt fra hertug Wilhelms tid, og der findes heri bl. a. breve fra hans svigerforældre, landgreve Carl af Hessen og dennes gemalinde. Særlig interesse må hans beretning om deltagelsen i Wienerkongressen formodes at have. Hans breve fra Wien til Carl af Hessen findes også i arkivet, men de er kendt af forskningen, idet de er trykt af Edvard Holm i Danske Magazin 6. r., I, 247—306 efter en afskrift, taget af prins Hans. En særlig afdeling vedrører hertugens udsendelse i 1811 til den afsatte kong Gustav IV Adolph af Sverige. Nævnes kan også en del korrespondance med hertugen af Augustenborg. I arkivet findes ligeledes prins Hans' erindringer 1825—62. Erindringerne fra 1863, som blev eftersøgt af Aage Friis, og som formodentlig har indeholdt bidrag til de skæbnesvangre begivenheder i tiden umiddelbart før krigens udbrud, har ikke været på Glücksborg, men i København, hvor de i den nyeste tid er gået tabt, efter hvad prins Friedrich Ferdinand har fået oplyst. Prins Hans har også skrevet et værk i to bind: *Erinnerungen aus dem Leben des Herzogs Friedrich Wilhelm Paul Leopold zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Beck und seiner Gemahlin Louise Caroline*. Fra forskellige medlemmer af hertugslægten foreligger en række dagbogsoptegnelser, bl. a. fra hertug Friedrich Carl Ludvig, hertug Wilhelm, hertuginde Louise Caroline og prins Julius.

Selvom Glücksborg-arkivets historiske værdi selvfølgelig er langt mindre end Primkenau-arkivets, og dets indhold næppe vil kunne revolutionere opfattelsen af Danmarkshistorien, er der dog ingen tvivl om, at der her findes værdifulde bidrag til dansk historie, ikke mindst i første halvdel af 1800-årene. For dansk historieforskning betyder frigivelsen af de to hertugelige arkiver, at nye, frugtbare arbejdsmarker nu kan dyrkes op.

Johan Hvidtfeldt.